शंयुर्बार्हस्पत्यः।इन्द्रः। प्रगाथः - (विषमा बृहती, समा सतोबृहती)।

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः।

त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः॥ ६.०४६.०१

इन्द्र- चित्तसंस्काराणामीशनाधिदैवत। त्वाम्- भवन्तम्। इत्- एव। हि- खलु। वाजस्य- सद्गतेः। साता- लाभे। कारवः- कर्मशीलाः। हवामहे- वयमाह्वयामः। त्वाम्। वृत्रेषु- आवरणबाधनेषु निमित्तेषु। अर्वतः- अश्वस्य प्राणस्य। काष्ठासु- व्याप्तेर्दिक्षु। नरः- नेतारः। सत्पतिम्- सत्तामात्रपालकम्। हवामहे ॥१॥

स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया महः स्तवानो अद्रिवः।

गामश्वं रथ्यमिन्द्र सं किर सत्रा वाजं न जिग्युषे॥ ६.०४६.०२

चित्र- असाधारण। वज्रहस्त- वज्रबाहो। अद्रिवः- जडप्रतीकगिरीशनशील। इन्द्र- परमेश्वर। धृष्णुया- शत्रुधर्षकः सन्। महः- महात्मा सन्। स्तवानः- स्तुतः सन्। सः- असौ। त्वम्। नः- अस्मभ्यम्। गाम्- धेनुं चिद्रश्मिम्। रथ्यम्- रंहणशीलम्। अश्वम्- प्राणतुरगम्। जिग्युषे- जेत्रे। सत्रा- महत्। वाजम्- धनम्। न- इव। सम्- सम्यक्। किर- यच्छ ॥२॥

यः सत्राहा विचर्षणिरिन्द्रं तं हूमहे वयम्।

सहस्रमुष्क तुविनृम्ण सत्पते भवा समत्सु नो वृधे॥ ६.०४६.०३

यः। सत्राहा- महतां वृत्राणां हन्ता। विचर्षणिः- विशेषदर्शी। तम्। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। वयम्। हूमहे- आह्वयामः। सहस्रमुष्क- प्रभूतपौरुषसम्पन्न। तुविनृम्ण- नानावीर्यसाधक। सत्पते- सत्तापालक। समत्सु- युद्धेषु। नः- अस्माकम्। वृधे- वृद्ध्यै। भव ॥३॥

बाधसे जनान्वृषभेव मन्युना घृषौ मीळ्ह ऋचीषम।

अस्माकं बोध्यविता महाधने तनूष्वप्सु सूर्ये॥ ६.०४६.०४

ऋचीषम- ऋग्गम्य। घृषौ- शत्रुघर्षके। मीळ्हे- युद्धे। वृषभेव- वृषभेनेव। मन्युना- भवत्क्रोधेन। जनान्- शत्रून्। बाधसे- नाशयसि। महाधने- महत्यां सम्पदि। तनूषु- देहेषु। अप्सु- उदकेषु। सूर्ये- सवितरि। एतेषु निमित्तभूतेषु। अस्माकम्- नः। अविता- रक्षिता। बोधि- बुद्ध्यस्व ॥४॥

इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरँ ओजिष्ठं पपुरि श्रवः।

येनेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः॥ ६.०४६.०५

येन- यया। चित्र- असाधारण। वज्रहस्त- वज्रपाणे। इमे- एते। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। उभे। सुशिप्र- शोभननासिकोपलक्षितप्राणोपेत। प्राः- आपूरयसि। ताम्। इन्द्र। नः- अस्मभ्यम्। ज्येष्ठम्- मुख्याम्। ओजिष्ठाम्- तेजस्विनीम्। श्रवः- श्रुतिम्। पपुरि- पूरयित्रीम्। आ भर- आहर ॥५॥

त्वामुग्रमवसे चर्षणीसहं राजन्देवेषु हूमहे।

विश्वा सु नो विथुरा पिब्दना वसोऽमित्रान्सुषहान्कृधि॥ ६.०४६.०६

त्वा- भवन्तम्। उग्रम्- उद्गूर्णम्। चर्षणीसहम्- वीरसहनशीलम्। राजन्- स्वामिन्। देवेषु। अवसे- रक्षायै। हूमहे- आह्वयामः। विश्वा- सर्वाणि। पिब्दना- रक्षांसि। पिहितं शब्दयन्त इति पिब्दनानीति सायणः। विथुरा- व्यथितानि। सु- सुष्ठु। नः- अस्मदर्थं कुरु। वसो- शरण्य। अमित्रान्- शत्रून्। सुषहान्- सुखेनाभिभवितुं शक्यान्। कृधि- कुरु ॥६॥

यदिन्द्र नाहुषीष्वाँ ओजो नृम्णं च कृष्टिषु।

यद्वा पञ्च क्षितीनां द्युम्नमा भर सत्रा विश्वानि पौंस्या॥ ६.०४६.०७

इन्द्र। नाहुषीषु कृष्टिषु- मनुष्येषु। नृम्णम्- पौरुषम्। ओजः। यदस्ति। पञ्चक्षितीनाम्। द्युम्नम्- ज्योतिः। यदस्ति। तानि। विश्वा- सर्वाणि। पौंस्या- पौरुषाणि। सत्रा- महान्ति। आ भर- आहर ॥७॥

यद्वा तृक्षौ मघवन्द्रुह्यावा जने यत्पूरौ कच्च वृष्ण्यम्।

अस्मभ्यं तद्रिरीहि सं नृषाह्येऽमित्रान्पृत्सु तुर्वणे॥ ६.०४६.०८

मघवन्- इन्द्र। तृक्षौ- गतिशीले। द्रुह्यौ- शत्रुबाधके। पूरौ- पूरके। यत्। वृष्ण्यम्- वर्षकं बलमस्ति। तत्। नृषाह्ये- शत्रुसहने निमित्ते। पृत्सु- युद्धेषु। अमित्रान्- शत्रून्। तुर्वणे- बाधयितुम्। सम्- सम्यक्। रीरिहि- यच्छ ॥८॥

इन्द्र त्रिधातु शरणं त्रिवरूथं स्वस्तिमत्।

छर्दिर्यच्छ मघवद्भ्यश्च मह्यं च यावया दिद्युमेभ्यः॥ ६.०४६.०९

इन्द्र। त्रिधातु- त्रिभूमिकम्। त्रिवरूथम्- अन्तरायत्रयवारकम्। स्वस्तिमत्- क्षेमयुक्तम्। छर्दिः- आच्छादनयुक्तम्। शरणम्- सद्म। मघवद्भ्यश्च- हव्यवद्भ्यश्च। यच्छ- देहि। मह्यम्- मदर्थम्। च। दिद्युम्- दीप्तं शत्रुप्रेरितमायुधम्। एभ्यः- हव्यवद्भ्यः। यवय- पृथक्कुरु ॥९॥

ये गव्यता मनसा शत्रुमादभुरभिप्रघ्नन्ति धृष्णुया।

अध स्मा नो मघवन्निन्द्र गिर्वणस्तनूपा अन्तमो भव॥ ६.०४६.१०

ये। गव्यता- चिद्रश्मिकामेन। मनसा- चित्तेन। शत्रुम्- अन्तरायम्। आदभुः- अहिंसिषुः। धृष्णुया- धर्षणसामर्थ्येन। अभिप्रघ्नन्ति- नाशयन्ति। तेभ्यः। नः- अस्मभ्यम्। मघवन्- सम्पद्वन्। इन्द्र- परमेश्वर। गिर्वणः- श्रुतिगीत। तनूपाः- देहपालकः। अन्तमः- अन्तिकतमः। भव ॥१०॥

अध स्मा नो वृधे भवेन्द्र नायमवा युधि।

यदन्तरिक्षे पतयन्ति पर्णिनो दिद्यवस्तिग्ममूर्धानः॥ ६.०४६.११

यत्- यदा। अन्तरिक्षे- आकाशे। पर्णिनः- पर्णयुक्तानि। दिद्यवः- तापकानि। तिग्ममूर्धानः- तीक्ष्णानि। आयुधानि। पतयन्ति- पतन्ति। तदा। नः- अस्माकम्। इन्द्र। वृधे- वृद्ध्यै। भव। इन्द्र। युधि- युद्धे। नायम्- नायकम्। अव- रक्ष ॥११॥

यत्र शूरासस्तन्वो वितन्वते प्रिया शर्म पितृणाम्।

अध स्मा यच्छ तन्वे३ तने च छर्दिरचित्तं यावय द्वेषः॥ ६.०४६.१२

यत्र। शूरासः- समर्थाः। तन्वः- देहान्। वितन्वते- विस्तारयन्ति। पितॄणाम्- मार्गदर्शिनां पूर्वपुरुषाणामाचार्याणम्। प्रिया- प्रियाणि। शर्म- शर्माणि स्थानानि। वितन्वते- विस्तारयन्ति। तत्र। तन्वे- स्वदेहाय। तने- तनयाय। च। छर्दिः- आच्छादनोपलक्षितरक्षणम्। अचित्तम्- शत्रुभिरज्ञातम्। यच्छ- देहि। द्वेषः- द्वेष्टॄन्। यवय- पृथक्कुरु ॥१२॥

यदिन्द्र सर्गे अर्वतश्चोदयासे महाधने।

असमने अध्वनि वृजिने पथि श्येनाँ इव श्रवस्यतः॥ ६.०४६.१३

इन्द्र। अर्वतः- प्राणतुरगस्य। सर्गे- सर्जने। महाधने- महाधननिमित्ते। असमने- विषमे। अध्वनि- मार्गे। वृजिने- दुर्गमे। पथि- मार्गे च। श्रवस्यतः- श्रुतिकामानस्मान्। श्येनान् इव सुखेन गन्तुम्। चोदयासे- चोदयसि ॥१३॥

सिन्धूँरिव प्रवण आशुया यतो यदि क्लोशमनु ष्वणिः।

आ ये वयो न वर्वृतत्यामिषि गृभीता बाह्वोर्गवि॥ ६.०४६.१४

प्रवणे- निम्नदेशे। सिन्धून्- नदीः। इव। गवि- गव्येषणे निमित्ते सति। बाह्वोर्गृभीताः- बाहुगृहीतान्। आशुया यतः- शीघ्रगानश्वान्। आमिषि- आमिषनिमित्ते। वयः- श्येनाः। न- इव। ये। आ वर्वृतति- आवर्तयन्ति। तान्। क्लोशमनु- भयमनुलक्ष्य। स्वनि- स्वने सति। ससर्जिथ ॥१४॥

४७

गर्गो भारद्वाजः।इन्द्रः, १-५ सोमः, २० देव-भूमि-बृहस्पतीन्द्राः, २२-२५ सार्ञ्जयः प्रस्तोकः (दानस्तुतिः), २६-२८ रथः, २९-३० दुंदुभिः, ३१ दुंदुभीन्द्रौ। त्रिष्टुप्, १५ द्विपदा त्रिष्टुप् , १९ बृहती, २३ अनुष्टुप्, २४ गायत्री, २५ द्विपदा त्रिष्टुप्, २७ जगती

स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायं तीव्रः किलायं रसवाँ उतायम्।

उतो न्वस्य पपिवांसमिन्द्रं न कश्चन सहत आहवेषु॥ ६.०४७.०१

स्वादुः- आस्वादनीयः। किल। अयम्- सोमः। मधुमान्- मधुरः। उत- अपि च। अयम्। तीव्रः- तीक्ष्णः। किल। अयम्। रसवान्- रसयुक्तः। उत- अपि च। अयम्। अस्य- एतस्य। पपिवांसम्- अनुभवकरम्। इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम्। न। कश्चन- कश्चित्। आहवेषु- युद्धेषु। सहते- अभिभवति ॥१॥

अयं स्वादुरिह मदिष्ठ आस यस्येन्द्रो वृत्रहत्ये ममाद।

पुरूणि यश्च्यौत्ना शम्बरस्य वि नवतिं नव च देह्योऽ हन्॥ ६.०४७.०२

यस्य। इन्द्रः। वृत्रहत्ये- आवरणनाशने। ममाद- अतुष्यत्। यः। शम्बरस्य- मेघोपलक्षितजडोन्मुखभावनस्य। पुरूणि- बहूनि। च्यौत्ना- बलानि। नवतिं नव च- प्रभूतानि। देह्यः- बन्धनानि। वि हन्- जघान। अयम्- एष सोमः। स्वादुः- आस्वादनीयः। इह- अत्र। मदिष्ठः- अतिशयेन हर्षकरस्तर्पको वा। आस- अभूत् ॥२॥

अयं मे पीत उदियर्ति वाचमयं मनीषामुशतीमजीगः।

अयं षळुर्वीरमिमीत धीरो न याभ्यो भुवनं कच्चनारे॥ ६.०४७.०३

अयम्- एष रसः। पीतः- अनुभूतः। मे- मम। वाचम्। उदियर्ति- उद्गमयति। अयम्। उशतीम्- कामयन्तीम्। मनीषाम्। अजीगः- प्राप्नोत्। अयम्। याभ्यः। आरे- दूरे। कच्चन। भुवनम्। न भवति। ताः। षळुर्वीः- षड्भूमिकाः। धीरः। अमिमीत- निर्मितवान् ॥३॥

अयं स यो वरिमाणं पृथिव्या वर्ष्माणं दिवो अकृणोदयं सः।

अयं पीयूषं तिसृषु प्रवत्सु सोमो दाधारोर्वन्तरिक्षम्॥ ६.०४७.०४

अयम्- एषः। सः- असौ। पृथिव्याः- भूम्याः। वरिमाणम्- उरुत्वम्। दिवः- नभसः। वर्ष्माणम्- वर्षकत्वम्। अकृणोत्- अकरोत्। तिसृषु। प्रवत्सु- प्रकृष्टासु। अयम्। सोमः। पीयूषम्। दाधार- अधारयत्। उरु- विस्तृतम्। अन्तरिक्षमधारयत्॥४॥

अयं विदच्चित्रदृशीकमर्णः शुक्रसद्मनामुषसामनीके।
अयं महान्महता स्कम्भनेनोद्यामस्तभ्नाद्वृषभो मरुत्वान्॥ ६.०४७.०५

शुक्रसद्मनाम्- शुभ्रसदनानाम्। उषसाम्- प्रभातीनाम्। अनीके- प्रमुखे। विद्यास्वभिमुखास्वित्याध्यात्मिके। अर्णः- हृदयसमुद्राच्चित्ताकाशाद्वा। चित्रदृशीकम्- असाधारणदर्शनमात्मसूर्यम्। विदत्- लेभे। अयम्। महान्- महात्मा। महता। स्कम्भनेन- निरोधनेन। वृषभः- वर्षकः। मरुत्वान्- प्राणसम्पद्वान्। द्याम्- चित्ताकाशम्। अस्तभ्नात्- रुरोध॥५॥

धृषत्पिब कलशे सोममिन्द्र वृत्रहा शूर समरे वसूनाम्।
माध्यंदिने सवन आ वृषस्व रयिस्थानो रयिमस्मासु धेहि॥ ६.०४७.०६

कलशे- पात्रे रसोपलब्धिस्थाने प्रतीके। इन्द्र- परमेश्वर। वृत्रहा- आवरणनाशकः सन्। शूर- समर्थ। वसूनाम्- सम्पदां लाभाय। समरे- युद्धे। धृषत्- धर्षणं यथा भवति तथा। सोमम्- रसम्। पिब- अनुभव। माध्यंदिने सवने- मध्याह्नसम्भजने। आ- आभिमुख्येन। वृषस्व। रयिस्थानः- सम्पदां निवासभूतः सन्। रयिम्- सम्पदम्। अस्मासु। धेहि- यच्छ॥६॥

इन्द्र प्र णः पुरएतेव पश्य प्र नो नय प्रतरं वस्यो अच्छ।
भवा सुपारो अतिपारयो नो भवा सुनीतिरुत वामनीतिः॥ ६.०४७.०७

इन्द्र- परमेश्वर। नः- अस्माकम्। पुरएतेव- अग्रेसरःसन्। पश्य। वस्यः- सम्पदः। अच्छ- अभिलक्ष्य। प्रतरम्- प्रकृष्टतरम्। नः- अस्मान्। प्र- प्रकर्षेण। नय- प्रापय। सुपारः- सुष्ठु पारकः।

भव। नः- अस्मान्। अतिपारयः- तारय। सुनीतिः- शोभननीतिसम्पन्नः। भव। उत- अपि च। वामनीतिः- कल्याणनीतिसम्पन्नः। भव ॥७॥

उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्स्वर्वज्योतिरभयं स्वस्ति।
ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू उप स्थेयाम शरणा बृहन्ता॥ ६.०४७.०८

विद्वान्- ज्ञानी सन्। नः- अस्मान्। उरुम्- विस्तृतम्। स्वर्वत्- मन्त्रमयम्। ज्योतिः। अभयम्। स्वस्ति- क्षेमकरम्। लोकम्। अनु नेषु- अनुनयसि। इन्द्र- परमेश्वर। स्थविरस्य- प्रवृद्धस्य। ते- तव। ऋष्वा- महान्तौ। शरणा- शरण्यौ। बृहन्ता- विशालौ। बाहू- भुजौ। उप स्थेयाम- उपतिष्ठेम ॥८॥

वरिष्ठे न इन्द्र वन्धुरे धा वहिष्ठयोः शतावन्नश्वयोरा।
इषमा वक्षीषां वर्षिष्ठां मा नस्तारीन्मघवन्रायो अर्यः॥ ६.०४७.०९

इन्द्र- परमेश्वर। नः- अस्मान्। वरिष्ठे- श्रेष्ठे। वन्धुरे- रथे। धाः- धारय। शतावन्- अनन्तवन्। वहिष्ठयोः- अतिशयेन वाहकयोः। अश्वयोः- प्राणतुरगयोः। आ धेहि- धारय। मघवन्- इन्द्र। इषाम्- सत्कामनानामन्नानां वा मध्ये। वर्षिष्ठाम्- अतिशयेन वर्षणकरीम्। इषम्- सदेषणामन्नं वा। आ वक्षि- आवह। नः- अस्माकम्। मघवन्- इन्द्र। रायः- सम्पदः। अर्यः- अरिः। मा तारीत्- मा हिंसीत् ॥९॥

इन्द्र मृळ मह्यं जीवातुमिच्छ चोदय धियमयसो न धाराम्।
यत्किं चाहं त्वायुरिदं वदामि तज्जुषस्व कृधि मा देववन्तम्॥ ६.०४७.१०

इन्द्र- परमेश्वर। मृळ- आनन्दय। मह्यम्- मदर्थम्। अच्छ- मामभिलक्ष्य। जीवातुम्- जीवनौषधम्। चोदय। अयसो न धाराम्- खड्गधारामिव निशिताम्। धियम्। चोदय। अहम्। त्वायुः- त्वत्कामः। यत्किं च- यत्किञ्चित्। वदामि- ब्रवीमि। तत्। जुषस्व- सेवस्व। मा- माम्। देववन्तम्- देवकामम्। कृधि- कुरु ॥१०॥

त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवेहवे सुहवं शूरमिन्द्रम्।

ह्वयामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्रं स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः॥ ६.०४७.११

त्रातारम्- रक्षितारम्। अवितारम्- तर्पकम्। हवेहवे- प्रत्याह्वाने। सुहवम्- सुखेनाह्वातुं शक्यम्। शूरम्- समर्थम्। शक्रम्- शक्तिसम्पन्नम्। पुरुहूतम्- बहुभिः साहाय्यायाहूतम्। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। ह्वयामि- आह्वये। मघवा- सम्पद्वान्। इन्द्रः। नः- अस्मभ्यम्। स्वस्ति- मङ्गळम्। धतु- धारयतु यच्छतु वा ॥११॥

इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः सुमृळीको भवतु विश्ववेदाः।

बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम॥ ६.०४७.१२

इन्द्रः- परमेश्वरः। सुत्रामा- सुरक्षकः। अवोभिः- रक्षाभिः। स्ववान्- आत्मवान्। विश्ववेदाः- सर्वज्ञः। सुमृळीकः- आनन्दकरः। भवतु। द्वेषः- द्वेषभावनानि। बाधताम्- नाशयतु। अभयम्। कृणोतु- करोतु। सुवीर्यस्य। पतयः- पालकाः। स्याम- भवेम ॥१२॥

तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम।

स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मे आराच्चिद्वेषः सनुतर्युयोतु॥ ६.०४७.१३

तस्य। यज्ञिस्य- परमपूज्यस्य। सुमतौ। स्याम- भवेम। वयम्। भद्रे- कल्याणे। सौमनसे। स्याम- भवेम। सः- असौ। सुत्रामा- शोभनरक्षकः। स्ववान्- आत्मवान्। इन्द्रः- परमेश्वरः। अस्मे- अस्मभ्यम्। सनुतः- अन्तर्हितान्। द्वेषः- द्वेष्टॄन्। आरात्- दूरे। युयोतु- वियोजयतु ॥१३॥

अव त्वे इन्द्र प्रवतो नोर्मिर्गिरो ब्रह्माणि नियुतो धवन्ते।

उरू न राधः सवना पुरूण्यपो गा वज्रिन्युवसे समिन्दून्॥ ६.०४७.१४

इन्द्र- परमेश्वर। त्वे- त्वयि। नियुतः- स्तोतुः। गिरः- वाचः। ब्रह्माणि- मन्त्राः। प्रवतः- निम्नभागे। ऊर्मिः- जलम्। न- इव। अव धवन्ते- अभिगच्छन्ति। ऊरू- विस्तृताः। राधः-

संसिद्धयः। पुरूणि- बहूनि। सवना- सम्भजनानि त्वामभिगच्छन्ति। वज्रिन्- वज्रपाणे। अपः- मूलशक्तिधाराः। गाः- चिद्रश्मीन्। इन्दून्- रसान्। सम्- सम्यक्। युवसे- मिश्रयसि ॥१४॥

क ईं स्तवत्कः पृणात्को यजाते यदुग्रमिन्मघवा विश्वहावेत्।
पादाविव प्रहरन्नन्यमन्यं कृणोति पूर्वमपरं शचीभिः॥ ६.०४७.१५

यत्- यस्मात् कारणात्। मघवा- इन्द्रः। विश्वहा- सर्वदा। उग्रम्- तीव्रमेवात्मानम्। अवेत्- ज्ञातवान्। तस्मात्कारणात्। कः। ईम्- एतम्। स्तवत्- स्तोतुं शक्नुयात्। कः। पृणात्- प्रीणयेत्। कः। यजाते- पूजयेत्। शचीभिः- स्वप्रज्ञाभिः। पादौ- चरणौ। प्रहरन्- प्रक्षिपन्। इव। पूर्वं- प्रथमभाविनम्। अपरम्- अनन्तरम्। अनन्तरं प्रथभाविनम्। अन्यमन्यम्। कृणोति- करोति ॥१५॥

श्रृण्वे वीर उग्रमुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः।
एधमानद्विळुभयस्य राजा चोष्कूयते विश इन्द्रो मनुष्यान्॥ ६.०४७.१६

उग्रमुग्रम्- उद्गूर्णम्। दमयन्- बाधयन्। अन्यमन्यम्- पूर्वमपरं पादप्रक्षेपणवत्। अतिनेनीयमानः- नयन्। एधमानद्विट्- अनधिकारिवर्धनद्विट्। उभयस्य- ऐहिकामुष्मिकस्य। राजा- स्वामी। इन्द्रः। मनुष्यान् विशः- प्रजाः। चोष्कूयते- रक्षणार्थं पुनःपुनराह्वयति ॥१६॥

परा पूर्वेषां सख्या वृणक्ति वितर्तुराणो अपरेभिरेति।
अनानुभूतीरवधून्वानः पूर्वीरिन्द्रः शरदस्तर्तरीति॥ ६.०४७.१७

पूर्वेषाम्। सख्या- सख्यानि। परा वृणक्ति- वर्जयति। वितर्तुराणः- हिंसन्। अपरेभिः- अर्वाचीनैः। एति- सख्यं गच्छति। अनानुभूतीः- अनुभूतिरहितान्। अवधून्वानः- त्यजन्। पूर्वीः- बहून्। शरदः- संवत्सरान्। इन्द्रः। तर्तरीति- अतिक्रामति। नवो भवतीति भावः ॥१७॥

रूपंरूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाय।
इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः शता दश॥ ६.०४७.१८

अस्य- एतस्येन्द्रस्य। तत्। रूपम्- स्वरूपम्। प्रतिचक्षणाय- दर्शयितुम्। रूपंरूपम्- रूपाणाम्। प्रतिरूपः- प्रतिनिधिर्भवति। इन्द्रः- परमेश्वरः। मायाभिः- स्वस्वरूपमजहन्नेव बहूरूपग्रहणशक्तिभिः। पुरुरूपः- बहूरूपः। ईयते- गम्यते। अस्य- एतस्य। शता दश- प्रभूताः। हरयः- आकर्षणभूतप्राणाः। युक्ताः- नियोजिताः ॥१८॥

युजानो हरिता रथे भूरि त्वष्टेह राजति।
को विश्वाहा द्विषतः पक्ष आसत उतासीनेषु सूरिषु॥ ६.०४७.१९

हरिता- प्राणतुरगौ। रथे- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकवाहने। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। युजानः- योजयन्। इह- अत्र। त्वष्टा- तनूकरणदेवता। भूरि- प्रभूतम्। राजते- प्रकाशते। उत- अपि च। सूरिषु- उपासकेषु। आसीनेषु- उपासत्सु। कः। विश्वहा- सर्वदा। द्विषतः- द्विषाम्। पक्षः- पाचकः। आसत- आस्ते ॥१९॥

अगव्यूति क्षेत्रमागन्म देवा उर्वी सती भूमिरंहूरणाभूत्।
बृहस्पते प्र चिकित्सा गविष्टावित्था सते जरित्र इन्द्र पन्थाम्॥ ६.०४७.२०

अगव्यूति- चिद्रश्मिरहिताम्। क्षेत्रम्- भूमिकाम्। अगन्म- आगताः। देवाः- हे देवताः। उर्वी- विस्तृता। सती। भूमिः। अंहूरणा- आहन्तॄणां कर्षकाणां खनकानामाध्यात्मिके तु संस्कर्तॄणां रमयित्री। अभूत्। बृहस्पते- हे मन्त्रमेधाधिदैवत। गविष्टौ- चिद्रश्म्यन्वेषणे। प्र चिकित्स- प्रकर्षेणास्मान् बोधय। इत्था- एवम्। सते। जरित्रे- रसनिष्पादकाय। पन्थाम्- मार्गम्। दर्शय ॥२०॥

दिवेदिवे सदृशीरन्यमर्धं कृष्णा असेधदप सद्मनो जाः।
अहन्दासा वृषभो वस्नयन्तोदव्रजे वर्चिनं शम्बरं च॥ ६.०४७.२१

सद्मनः- स्वस्थानात्। जाः- जायमानः। दिवेदिवे- प्रतिदिनम्। नभसोन्यमर्धं प्रकाशयितुम्। सदृशीः- समानाः। कृष्णाः- निशाः। अप असेधत्- निवर्तयति। अत्र सूर्यात्मना इन्द्रः स्तूयते।

वर्चिनम्- रश्मिबन्धकं रक्षः। शम्बरम्- मेघोपलक्षितजडोन्मुखभावनम्। च। दासा- विषयवासनादास्यभूते। वस्त्रयन्ता- आवारके। उदव्रजे- जीवोदके निमित्ते सति। अहन्- हतवान् ॥२१॥

प्रस्तोक इन्नु राधसस्त इन्द्र दश कोशयीर्दश वाजिनोऽदात्।
दिवोदासादतिथिग्वस्य राधः शाम्बरं वसु प्रत्यग्रभीष्म॥ ६.०४७.२२

इन्द्र- परमेश्वर। प्रस्तोकः- अस्मद्धर्मसन्ततिः। राधसः- संसिद्धेः। दश- प्रभूतान्। कोशयीः- कोशान्। दश- प्रभूताः। वाजिनः- गतीः। अदात्- अयच्छत्। दिवोदासात्- देवसेवकात्। अतिथिग्वस्य- अतिथिपूजाख्यसाधनयुक्तस्य। राधः- संसिद्धिम्। शाम्बरम्- मेघोपलक्षितजडनिहिताम्। वसु- उदकोपलक्षितशक्तिधारामयीं सम्पदम्। प्रत्यग्रभीष्म- प्रतिगृहीतवन्तः ॥२२॥

दशाश्वान्दश कोशान्दश वस्त्राधिभोजना।
दशो हिरण्यपिण्डान्दिवोदासादसानिषम्॥ ६.०४७.२३

दश- प्रभूतान्। अश्वान्- तुरगान्। प्राणानित्याध्यात्मिके। कोशान्। वस्त्रा- वस्त्राणि सदावरणानि वा। अधिभोजना- भोगान्। हिरण्यपिण्डान्- सुवर्णानि। दिवोदासात्- देवसेवकादुपासकात्। असानिषम्- अभजम् ॥२३॥

दश रथान्प्रष्टिमतः शतं गा अथर्वभ्यः। अश्वथः पायवेऽदात्॥ ६.०४७.२४

प्रष्टिमतः- तुरगयुक्तान् प्राणयुक्तान्। प्रष्टयस्तुरगा इति सायणः। दश- प्रभूतान्। रथान्- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकरथान्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। शतम्- प्रभूताः। गाः- धेनूश्चिद्रश्मीन्। अथर्वभ्यः- अचंचलेभ्यः। थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेध इति यास्कः। अश्वथः- प्राणतुरगयुक्त उपासकः। पायवे- पालकाय क्षत्रियाय। अदात्- ददौ। मन्त्रबलं क्षत्रियानपि रक्षतीति भावः ॥२४॥

महि राधो विश्वजन्यं दधानान्भरद्वाजान्सार्ञ्जयो अभ्ययष्ट॥ ६.०४७.२५

महि- महतीम्। राधः- संसिद्धिम्। विश्वजन्याम्- सर्वजनहिताम्। दधानान्- धारयतः। भरद्वाजान्- हव्यधारकान्। सार्ञ्जयः- स्वर्गजित्। सु गतौ। गन्तव्यं स्वर्गं जितवान्। नुमागमान्नकारः। ससर्तीति सृन्। सरन् सृन्नेव जयतीति। अभ्ययष्ट- अपूजयत्॥२५॥

वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः।

गोभिः संनद्धो असि वीळयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि॥ ६.०४७.२६

वनस्पते। वीड्वङ्गः- दृढाङ्गः। हि- खलु। भूयाः- भव। अस्मत्सखा- अस्माकं मित्रभूतः। प्रतरणः- तारकः। सुवीरः। गोभिः- तेजोभिः। सन्नद्धः। असि- भवसि। वीळयस्व- दृढीकुरु। ते- तव। आस्थाता- उपासकः। जेत्वानि- जेतव्यानि। जयतु॥२६॥

दिवस्पृथिव्याः पर्योज उद्भृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः।

अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा रथं यज॥ ६.०४७.२७

दिवः- नभसः। पृथिव्याः- भूम्याः। परि। ओजः- बलम्। उद्भृतम्- उद्धृतम्। वनस्पतिभ्यः- वृक्षेभ्यः। परि। सहः- शक्तिः। आभृतम्- उद्धृता। अपाम्- उदकानां मूलशक्तिधाराणाम्। ओज्मानम्- वेगम्। गोभिः- चिद्रश्मिभिः। परि आवृतम्- पर्यावेष्टितम्। इन्द्रस्य- परमेश्वरस्य। वज्रम्। रथम्। हविषा- हव्येन। यज- पूजय॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः।

सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देव रथ प्रति हव्या गृभाय॥ ६.०४७.२८

रथ- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीक। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। इन्द्रस्य- ईशानाधिदैवतस्य। वज्रः- आयुधमसि। मरुतामनीकम्- मरुद्गणोसि। मित्रस्य- स्नेहाधिदैवतस्य। गर्भः- आधारभूतोसि। वरुणस्य- ऋताधिदैवतस्य। नाभिः- बन्धकोसि। नः- अस्माकम्। हव्यदातिम्-

हव्यदानम्। सोमम्- रसम्। जुषाणः- सेवमानः। देव- द्योतक। हव्या- हव्यानि। प्रति गृभाय- प्रतिगृह्णीष्व ॥२८॥

उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा ते मनुतां विष्ठितं जगत्।
स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूराद्दवीयो अप सेध शत्रून्॥ ६.०४७.२९

पृथिवीम्- भूमिम्। उत- अपि च। द्याम्- दिवम्। उप श्वासय- आश्वासय। पुरुत्रा- बहुधा। ते- तव। विष्ठितम्- नियमितम्। जगत्- भुवनम्। मनुताम्- बुध्यस्व। दुन्दुभे- इन्द्रस्य वाद्यविशेष। इन्द्रेण- परमेश्वरेण। देवैः। सजूः- सङ्गतः। दूराद्दवीयः- दूरादपि दूरे। शत्रून्- रिपून्। अप सेध- अपगमय ॥२९॥

आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा निः ष्टनिहि दुरिता बाधमानः।
अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीळयस्व॥ ६.०४७.३०

आक्रन्दय- रिपून्नोदय। नः- अस्मभ्यम्। बलम्। ओजः- तेजः। आ धाः- धारय। दुरिता- अघानि। बाधमानः- नाशयन्। निः स्तनिहि- नितरां गर्जनं कुरु। दुन्दुभे। दुच्छुनाः- इतरबाधनेन हृष्टान्। इतः- अस्मात् स्थानात्। अप प्रोथ- बाधस्व। इन्द्रस्य। मुष्टिरसि। वीळयस्व- दृढीकुरु ॥३०॥

आमूरज प्रत्यावर्तयेमाः केतुमद्दुन्दुभिर्वावदीति।
समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु॥ ६.०४७.३१

अमूः- ताः। आ अज- प्रत्यागमय। इमाः- एताः। प्रत्यावर्तय। केतुमत्- प्रज्ञायुक्तः। दुन्दुभिः। वावदीति- शब्दयति। नः- अस्माकम्। नरः- नेतारः। अश्वपर्णाः- अश्वपतनाः। सम्- सम्यक्। चरन्ति। अस्माकम्- नः। रथिनः- महारथाः। इन्द्र- परमेश्वर। जयन्तु ॥३१॥